

Nr 9

Utlåtande i anledning av väckt motion om rätt för nämndeman att till rättens protokoll anmäla avvikande mening, m. m.

Första lagutskottet har behandlat en i första kammaren väckt, till lagutskott hänvisad motion, nr 364, av herr *Svanström*. I motionen hemställes, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte »anhålla om en utredning i syfte att förstärka lekmannainflytandet i vårt rättegångsväsende och att bereda nämndeman möjlighet att till rättens domstolsprotokoll få anmäla reservation». I motionen framhålles bland annat, att nämndemännen genom införande av en bestämmelse om reservationsrätt i viss omfattning skulle fredas från trycket av att ha deltagit i en dom som helt gått emot deras personliga rättsuppfattning. Vidare anföres, att välbetrodda svenska män och kvinnor med lång erfarenhet från det praktiska livet och med ansvar inför sin uppgift som bisittare i underrätterna borde vara skickade att med sin lekmannaklokskap biträda de juridiskt utbildade domarna i exempelvis hovrätterna. — Beträffande skälen för motionärens hemställan får utskottet i övrigt hänvisa till motionen.

Gällande bestämmelser

Enligt gällande rättegångsordning förekommer lekmannadomare endast i underrätterna, där lekmannaelementet är organiserat såsom nämnd vid den lagfarne domarens sida.

För häradsrätt gäller som huvudregel, att häradshövding med nämnd dömer i alla mål. Rådhusrätt har i tvistemål kollegial sammansättning med tre eller fyra lagfarna domare; i brottmål åter är grundformen för rådhusrätts sammansättning lagfaren ordförande och nämnd.

Vad nu sagts avser underrätts sammansättning vid huvudförhandling, d. v. s. den förhandling som bildar grundvalen för domen. Under den förberedande behandlingen av målen är både häradsrätt och rådhusrätt domföra med en lagfaren domare. Från de allmänna reglerna om sammansättning vid huvudförhandling gäller undantaget, att i såväl häradsrätt som rådhusrätt ensamdomare är behörig att hålla huvudförhandling i mindre och enklare mål. Sålunda är i tvistemål rätten domföra med en domare vid huvudförhandling, som äger rum i omedelbart samband med förberedelsen.

Sådan huvudförhandling får hållas, om parterna samtycker därtill eller om saken finnes uppenbar. I brottmål äger ensamdomare hålla huvudförhandling och syn, om målet rör allenast ansvar för brott, varå ej kan följa svårare straff än böter, och i målet ej förekommer anledning att målsägande finnes.

I fråga om nämndens storlek gäller som allmän regel för både häradsrätt och rådhusrätt, att i nämnden skall sitta minst sju och högst nio. I mål om brott, varå ej kan följa straffarbete eller avsättning, så ock vid syn å stället utom huvudförhandling är dock rätten domför med tre i nämnden.

När nämnd medverkar i underrätt, gäller beträffande omröstning, att vid meningsskiljaktighet mellan ordförande och nämnd nämndens mening skall gälla, om alla i nämnden är ense eller minst sju nämndemän är av samma mening; i annat fall bestämmer ordföranden utgången.

Anteckning i protokollet av nämndemans mening skall i regel ej ske. I 6 kap. 3 § rättegångsbalken stadgas visserligen, att protokollet skall upptaga skiljaktiga meningar, som yppas vid omröstning inom rätten. Härifrån gäller emellertid det undantaget, att nämndemans skiljaktiga mening skall antecknas, endast om nämnden ensam bestämt utgången.

Överväganden vid utarbetandet av nya rättegångsbalken

Enligt den äldre processordningen förekom nämnd endast i häradsrätt. Det domföra antalet nämndemän var lägst sju och högst tolv, och endast en enhällig nämnd kunde överrösta den lagfarne domaren.

Vid de omfattande förarbeten, som ligger till grund för den år 1942 av riksdagen antagna rättegångsbalken, ägnades frågan om lekmäns deltagande i rättsskipningen ett betydande utrymme och blev i olika förslag löst på skilda sätt.

I det betänkande, som *processkommissionen* år 1926 framlade rörande rättegångsväsendets ombildning, diskuterade kommissionen utförligt de omständigheter, som talade för och emot lekmäns användande såsom domare. Kommissionen framhöll, att ställning till lekmännens deltagande i rättsskipningen borde tagas endast med hänsyn till det värde, ett sådant deltagande kunde ha i och för sig. En fördel av lekmäns deltagande i rättsskipningen, framhöll kommissionen, var att folkets förtroende för rättsskipningen därigenom underhölls och stärktes. Folket betraktade icke rättsskipningen såsom en främmande samhällsverksamhet utan kände sin samhörighet med den. Kunskap om rätten samt vördnad för dess upprätthållande och skipande i landet spreds och slog rot bland folket. Från dessa synpunkter hade häradsnämnden varit en styrka. Mindre vikt var kommissionen benägen att tillmäta en annan, eljest hos oss ofta framhållen synpunkt, nämligen att lekmännen tillförde domstolen person- och ortskännedom. Med den full-

ständiga utredning, som förutsattes bli förebragt i en efter moderna principer anordnad process, antogs denna omständighet ej komma att spela någon större roll.

Huvudvikten borde däremot enligt kommissionen läggas på synpunkten, huruvida ett lekmannadeltagande kunde antas bereda ökade förutsättningar för en god prövning av målen. Avgörandet av ett mål innefattade i allmänhet två moment, först en prövning av vad som skulle anses bevisat i fråga om de faktiska förhållanden, som givit upphov till rättegången, och sedan en tillämpning av rättens regler på detta såsom bevisat ansedda sakförhållande. Prövningen av sakfrågan — yttrade kommissionen — var, om fri bevisprövning gällde, väsentligen beroende på vanligt gott omdöme och här kunde lekmännen med den fond av människokännedom och livserfarenhet de representerade göra goda insatser. Vid prövningen av rättsfrågan var däremot lekmännens medverkan ej av lika stort värde, då de saknade den kännedom om rätten och den vana vid dess tillämpning, som erfordrades härtill. En viss uppgift menade kommissionen att lekmännen likväl kunde fylla vid denna sida av den dömande verksamheten. Juristdomaren hade ett uppövat sinne för kontinuiteten i rättsskipningen; han beaktade särskilt vikten av att lika fall behandlades lika. Lekmannen däremot var böjd att fästa mest avseende vid de individuella omständigheterna i det föreliggande fallet. Visserligen beaktade ämbetsmannadomaren i allmänhet tillbörligen även dessa omständigheter, men hans rutin kunde göra honom benägen att underskatta deras betydelse till förmån för generaliseringssynpunkten, och då kunde lekmäns deltagande vara av värde. Många bestämmelser i nyare lagar överlämnade ett ganska fritt spelrum åt domarens beaktande av de individuella omständigheterna.

Såsom svagheter hos lekmannaelementet framhöll kommissionen en benägenhet att tillgodose individualiseringssynpunkter i större utsträckning än lagen medgav eller med andra ord att vilja åsidosätta lagen för att nå ett resultat, som överensstämde med lekmännens uppfattning om billighet. Särskilt i upprörda tider kunde också befaras, att lekmännen ej visade samma motståndskraft mot ögonblickets stämningar som den i yrket övade ämbetsmannen.

Kommissionen framhöll till sist, att värdet av lekmannadeltagande i rättsskipningen otvivelaktigt var större i brottmålen än i tvistemålen. I de förra var bevisfrågan i allmänhet den dominerande och de rättsliga spörsmål, som mötte, ej sällan sådana, att de väl ägnade sig för lekmännens uppfattningsförmåga. Deras insats vid straffmätningen brukade anses värdefull. För att bevara och stärka förtroendet för rättsskipningen var det av vikt att just i de grövre brottmålen försäkra sig om lekmännens medverkan. I utlandet togs också lekmän i bruk för brottmålsrättsskipningen i vida större utsträckning än för tvistemålen.

De överväganden, för vilka nu redogjorts, ledde kommissionen till den

slutsatsen, att lekmäns deltagande i rättsskipningen kunde medföra fördelar i olika hänseenden men ock vissa olägenheter samt att sådant deltagande var mera angeläget i fråga om brottmålen än beträffande tvistemålen. Enligt kommissionen var den bästa formen för lekmäns medverkan den, som återfunnes i meddomarsystemet.

Från denna utgångspunkt förordade kommissionen, att lekmän skulle deltaga i rättsskipningen i den hos oss på landsbygden hävdvunna formen av nämnd och att, såvitt domkretsar bestående av landsbygd angick, nämnden skulle deltaga i både brottmål och tvistemål.

I fråga om städerna utgick kommissionen — som förutsatte, att staten övertog rättsskipningen i städerna — från att de mindre och ett antal av de medelstora bland dem icke längre fick bilda egna domkretsar utan skulle i rättsskipningshänseende införlivas med angränsande landsbygd. I dessa städer, liksom i de städer, som redan lydde under häradsrätt, ansåg kommissionen förutsättningarna finnas för ett lekmanadeltagande i samma omfattning som på landsbygden. Nämnd skulle alltså i dessa delvis av land och delvis av stad bestående domkretsar medverka i både brottmål och tvistemål.

I de större städerna däremot, vilka enligt kommissionens förslag skulle bilda egna domsagor eller åtminstone egna domkretsar inom en domsaga, antog kommissionen, att förutsättningarna för ett aktivt lekmanadeltagande i rättsskipningen var betydligt svagare. Tradition för lekmanadeltagande fanns ej där, och inbyggarna antogs sakna tillräckligt intresse för rättsskipningens gång. Deltagandet i rättsskipningen skulle ofta kännas som ett offer av arbetstid utan tillräckligt utbyte. Då likväl lekmäns deltagande i viktigare brottmål även i de större städerna var av stor betydelse för rättsskipningen, stannade kommissionen vid att föreslå, att i dessa städer lekmän i form av nämnd skulle sitta i rätten vid avgörandet av brottmål, dock att Kungl. Maj:t skulle äga förordna, att vissa mindre brottmål (polismål) skulle behandlas utan nämnd.

Enligt processkommissionens förslag skulle hovrätterna, liksom både nu och tidigare, äga pröva målen i hela deras omfattning. Den i brottmålen merendels dominerande bevisfrågan skulle där få sitt slutgiltiga bedömande. Kommissionen ansåg på grund därav, att lekmän borde i viktigare brottmål deltaga i hovrätternas rättsskipning. I ringare brottmål och i tvistemål skulle däremot lekmän ej medverka. Lekmännens deltagande skulle liksom i underrätt äga rum i form av nämnd och avse såväl de faktiska som de rättsliga frågorna. Gränsen mellan mål, som skulle prövas med eller utan nämnd, drog kommissionen så, att nämnd skulle inkallas vid behandling av mål, vari fråga kunde uppstå om den tilltalades dömande till straffarbete eller till fängelse i mer än sex månader.

Kommissionen diskuterade sedan frågan vilken ställning nämnden borde intaga inom domstolen och anförde härom:

I de främmande länder, där meddomarsystemet användes, är det vanligt, att meddomarna hava lika rösträtt med den eller de lagfarna ledamöterna, såsom fallet är i våra rådstuvurätter med illiterata rådmän. Att upptaga ett sådant system skulle emellertid innefatta en stark brytning med den ordning, som nu hos oss gäller för nämndens medverkan, och gå vida utöver de krav på ökat inflytande för nämnden, som här i landet framställts. En sådan regel skulle kunna innebära en fara för rättsskipningen. Denna fara skulle bli mest framträdande i de större städerna, där lekmannamedverkan i domstolarna nu skulle införas utan att äga samma tradition att bygga på som på landet. Individuell rösträtt åt ett antal lekmän vid en ensam lagfaren domares sida skulle där lätt kunna medföra en betänklig rubbning av rättsskipningens säkerhet. De allmänna grunder, som, enligt vad förut angivits, tala för lekmäns deltagande i domstolen, föranleda icke heller, att lekmännen göras alldeles likställda med de lagfarna domarna. Lekmän böra deltaga i domstolarna för att lekmannasynpunkter må komma i beaktande, men ej för att dessa synpunkter skola helt behärska domstolarnas avgöranden. Ett visst försteg bör tillerkännas det lagfarna elementet. Den nu gällande regeln, att, om nämndemännen äro ense om en mening, deras mening blir gällande mot domarens, vilar på den uppfattningen, att en sådan samstämmighet är ett bevis på att den av nämnden omfattade meningen är ett uttryck för ett allmänt folkligt rättsmedvetande, som icke bör åsidosättas. Denna grundsats kan icke anses övergiven, om regeln modifieras så, att en stark majoritet bland nämndemännen skall kunna övverrösta domaren. En sådan regel synes vara tillräcklig, för att kravet på större inflytande för lekmännen skall anses behörigen tillgodosett.

I sitt följande resonemang konstaterade kommissionen, att frågan hur man borde bestämma den majoritet inom nämnden, vars mening skulle bli gällande, var beroende av frågan hur stort antal nämndemän, som sutte i nämnden. Vid sitt bedömande av sistnämnda fråga uttalade sig kommissionen för en sänkning av antalet ledamöter i nämnden. Till stöd för en sådan nedsättning av antalet nämndemän framhöll kommissionen bland annat den omständigheten, att en sådan nedsättning skulle verka till stärkande av nämndens ställning. Det torde nämligen förhålla sig så — framhöll kommissionen — att i samma mån antalet av de röstande var större eller mindre förringades eller förökades den individuella andelen i resultatet och även känslan av ansvarighet för detta resultat. Å andra sidan fann kommissionen antalet nämndemän icke böra sättas för lågt. Härigenom skulle nämligen äventyras den önskvärda mångsidigheten inom nämnden och möjligheten att i rimlig utsträckning låta skilda orter på en gång vara företrädna inom nämnden. Ej heller skulle det med ett litet antal nämndemän vara möjligt att upprätthålla grundsatsen, att nämndens mening borde vara ett uttryck för ett allmänt folkligt rättsmedvetande. Vid avvägande av dessa synpunkter fann processkommissionen sig böra stanna vid det förslaget, att antalet ledamöter i nämnden skulle vara fem och att den majoritet, som skulle fordras för att nämndens mening skulle bli gällande, borde bestämmas till fyra femtedelar.

För hovrätternas del avsåg kommissionen, att nämnden skulle tjänstgöra vid sidan av tre lagfarna ledamöter, och föreslog den omröstningsregeln, att den mening som omfattades av majoriteten av de lagfarna ledamöterna skulle bli gällande, om ej nämndens alla ledamöter förenade sig om annan mening eller ock fyra nämndemän biträdde av en lagfaren ledamot omfattad särmening. Dessutom gavs den undantagsregeln, att om de lagfarna ledamöterna omfattade en mildare mening än nämndemännen, de lagfarna ledamöternas mening skulle bli gällande.

Beträffande högsta domstolen konstaterade processkommissionen, att denna huvudsakligen måste bli en revisionsinstans, vilken tjänade rättsenhetens upprätthållande i landet genom att pröva, huruvida rättens regler blivit riktigt tillämpade å det sakförhållande, som hovrätten funnit vara genom utredningen fastställt. Av denna natur hos högsta domstolens uppgift fann kommissionen följa, att något deltagande från lekmäns sida icke där kunde ifrågakomma.

Vid remissbehandlingen av processkommissionens förslag uttalades avsevärt delade meningar om hur lekmanneelementet i domstolarna borde organiseras. I den proposition som framlades för 1931 års riksdag (nr 80) angående huvudgrunderna för en rättegångsreform föreslog departementschefen, att antalet ledamöter i nämnden skulle vara åtta och att nämnd skulle såsom tidigare deltaga i alla mål i häradsrätt. Enligt departementschefens mening talade skälen för lekmannainflytande å rättsskipningen icke med samma styrka för nämnds införande i rådhusrätt och hovrätt, då tradition härför sänkades. På grund därav kunde befaras, att lekmanndeltagandet icke skulle komma att där uppbäras av samma intresse, varigenom det kunde komma att möta svårigheter att erhålla för uppdraget lämpliga personer, som vore villiga att åtaga sig detta. Departementschefen fann sig emellertid böra föreslå, att i grövre brottmål nämnd infördes även i dessa domstolar. Till stöd för sin ståndpunkt framhöll departementschefen, att rättsskipningen i dessa mål rörde medborgarens mest oförytterliga rättigheter och att det var angeläget, att allmänheten genom sina målsmän toge del i dömandets ansvar och därigenom erhöle förtroende till det sätt, varpå domstolen fullgjorde sin maktpåliggande och ömtåliga uppgift.

Enligt departementschefens förslag skulle den till åtta ledamöter uppgående nämnden i rådhusrätt och hovrätt komma att tjänstgöra vid sidan av juristkollegier om tre respektive fyra jurister. För att nämnden skulle kunna överrösta de lagfarna domarna, om dessa var eniga, skulle därvid fordras, att enighet rådde även inom nämnden. Vid skiljaktighet mellan fackdomarna skulle gälla särskilda omröstningsregler.

Vid utskottsbehandlingen av propositionen förordade emellertid utskottets majoritet, att den då gällande ordningen för lekmannainflytande å rättsskipningen bibehölls.

Förslaget att införa nämnd i rådhusrätterna avböjde utskottets majoritet med följande motivering:

Förutsättningarna för ett verksamt lekmannadeltagande äro avsevärt sämre i de större städerna än annorstädes i landet. Hos städernas invånare kan icke påräknas samma intresse för rättsskipningen som bland landsbygdens befolkning, och det är antagligt, att tjänstgöringen vid domstolen komme att uppfattas allenast som en betungande plikt. I motsats till häradsnämnden saknar nämnden i städerna stöd av all tradition, och det kan befaras, att den icke skulle komma att åtnjuta samma anseende och förtroende som nämnden på landsbygden. Betydande svårigheter möta, då det gäller att inordna nämnden i en kollegialt sammansatt domstol; därom vittna även de föga tillfredsställande omröstningsreglerna. Härtill kommer, att något behov att införa nämnd i städerna icke gjort sig gällande. Det torde icke kunna bestridas, att rådhusrätterna i de städer, varom nu är fråga, även i sin nuvarande sammansättning på ett tillfredsställande sätt fylla sin uppgift och att de jämväl i stort sett omfattas av allmänhetens förtroende. Efter övertvägande av nu anförda omständigheter har utskottet ansett sig böra avstyrka inrättande av nämnd vid rådhusrätterna.

Samma skäl fann utskottsmajoriteten även tala mot förslaget om införande av nämnd i hovrätt. På grund härav och då vissa ytterligare principiella och praktiska invändningar kunde åberopas mot införande av hovrättsnämnd, fann sig majoriteten böra avstyrka departementschefens förslag även i denna del.

I en inom utskottet avgiven reservation förordades emellertid propositionens förslag beträffande nämndemännens antal och rösträtt. I två andra reservationer uttalade sig ungefärligen samma reservanter för införande av nämnd i rådhusrätt och hovrätt. I dessa tre frågor stannade kamrarna i olika beslut i det att första kammaren följde utskottets förslag, medan andra kammaren godtog reservationerna. Någon sammanjämkning av kamrarnas beslut fann utskottet icke möjlig.

I det förslag till rättegångsbalk, som utarbetades av *processlagberedningen* på grundval av de tidigare förarbetena, föreslog beredningen i överensstämmelse med 1931 års proposition, att nämnd infördes även i rådhusrätt. Det syntes nämligen processlagberedningen vara av betydelse, att lekmän i första instans medverkade vid handläggningen av grövre brottmål med hänsyn till såväl lekmännens särskilda erfarenheter i frågor, som var av vikt för straffrättsskipningen, som ock till allmänhetens förtroende för denna rättsskipning. Det var vidare naturligt, framhöll beredningen, att denna medverkan organiserades med häradsnämnden som mönster. Där emot fann processlagberedningen ej skäl att föreslå införande av nämnd i hovrätt. Till stöd för sin uppfattning i detta hänseende framhöll beredningen, att nämndens medverkan icke syntes vara av samma betydelse i andra som i första instans. Med de regler som beredningen föreslog i fråga om förfarandet i andra instans förelåg icke heller något ovillkorligt krav på omedelbar bevisupptagning eller fullständigt ny handläggning i andra in-

stans ens för de grövre brottmålsdel. Då nämnden hade sin största betydelse vid uppskattning av den bevisning, som förebringades omedelbart, kom därigenom — framhöll beredningen — ett av huvudskälen för nämndens medverkan att i viss mån förfalla. Mot införande av nämnd i hovrätt fann beredningen även tala de stora praktiska olägenheter, som skulle vara förenade därmed.

Beträffande nämndens domförhet fann beredningen lämpligt att i nämnden skulle sitta minst sju och högst nio ledamöter, och vad angår nämndens rösträtt föreslogs bibehållande av kravet på nämndens enhällighet för det fall, att i nämnden ej satt fler än sju. Om däremot i nämnden satt flera än sju, borde ej den omständigheten att det eljest domföra antalet över-skridits leda till att enhällighet fordrades beträffande samtliga. Processlagberedningen fann sig därför böra föreslå, att om sju nämndemän biträdde samma mening, borde denna gälla mot ordförandens även för det fall, att i nämnden satt flera än sju.

I den proposition med förslag till rättegångsbalk, som förelades *1942 års riksdag* (nr 5), diskuterade departementschefen utförligt frågan om nämnd i rådhusrätt och föreslog införande av en sådan organisation med hänsyn till den stora betydelse, som nämndens medverkan måste antagas äga vid straffrättsskipningen. Denna betydelse fann departementschefen särskilt framträda vid betraktande av den inriktning som straffrätten under senare tid erhållit med avseende å påföljdernas och reaktionernas bestämmande.

Enligt propositionen skulle nämnd deltaga i grövre brottmål och då tjänstgöra vid sidan av ett kollegium om tre jurister. I likhet med processlagberedningen fann även departementschefen att övervägande skäl talade för att ej införa nämnd i hovrätt. Som stöd för sitt ståndpunktstagande i detta hänseende framhöll departementschefen förutom de av beredningen anförda skälen även kostnadssynpunkter.

Beredningens förslag om nämndens rösträtt godtogs av departementschefen såsom innebärande en sammanjämkning av de olika uppfattningar som på denna punkt framträtt inom riksdagen.

Vid utskottsbehandlingen av propositionen fann utskottet förslaget vara väl avvägt i fråga om nämndens rösträtt och berörde ej särskilt frågan om nämnd i hovrätt. Utskottet fann sig sålunda böra tillstyrka, att nämnd infördes i rådhusrätterna, ehuru utskottet föreslog den avvikelser från propositionens förslag, att rådhusrätt, när lekmän deltog i rättsskipningen, skulle bestå av en lagfaren domare jämte nämnd i stället för juristkollegium med nämnd.

Riksdagen fattade beslut i enlighet med utskottets förslag.

Ändringsförslag i riksdagen efter rättegångsreformen

Efter genomförande av processreformen har frågan om nämndens uppgifter berörts i en motion vid 1951 års riksdag (II: 371). I denna hemställdes om utredning angående spörsmålet om medverkan av nämnd även i familjerättsmål i rådhusrätterna. Till stöd för sin hemställan anförde motionären bland annat, att i sådana mål häradsnämnden visat sig kunna ge yrkesdomaren ett gott stöd och att dess medverkan även uppskattats av parterna. Med hänsyn härtill och då rådhusrättsnämnderna visat sig fungera väl i sina mera begränsade uppgifter borde övervägas att låta dem deltaga även i handläggningen av familjerättsmål.

I sitt av riksdagen godkända utlåtande (nr 17) avstyrkte första lagutskottet motionen och anförde till stöd härför bland annat följande:

I det yttrande, som utskottet inhämtat från Sveriges advokatsamfund, har samfundets styrelse avstyrkt motionen. Som skäl härför har styrelsen i huvudsak anført följande: Beträffande mål om arv och testamente kunde med fog göra gällande att de utgjorde en förhållandevis liten grupp och att de i allmänhet särskilt väl lämpade sig för avgörande av ett juristkollegium. I fråga om mål om hemskillnad och äktenskapsskillnad med däri ingående spörsmål rörande vårdnaden om barn och om underhållsbidrag utgjorde den vanligaste tvistefrågan skäligheten av yrkat underhållsbidrag. Sådana tvister avgjordes regelmässigt efter huvudförhandling i omedelbart samband med förberedelsen, d. v. s. utan medverkan av nämnd. Med denna ordning hade varken bland domare, advokater eller parter försports något missnöje. I de fall, då sådana frågor avgjordes vid särskild huvudförhandling, utgjorde en av tre jurister sammansatt domstol långt starkare garanti för enhetlighet i bedömningen än en till största delen av lekmän bestående sådan medväxlande sammansättning. Frågan om den ena eller andra parten huvudsakligen bure skulden till söntringen komme så sällan under bedömande att den icke förtjänade att inverka på spörsmålet om domstolens sammansättning. Önskvärdheten av visst lekmannainslag vid avgörandet av vårdnadsfrågor tillgodosåges till fullo genom den i praxis flitigt anlidade möjligheten att inhämta yttrande från barnavårdsnämnd. Slutligen uttalade styrelsen, gentemot vad motionären därom anført, som sin bestämda mening, att parter i familjemål icke uppskattade att få redogöra för intima detaljer och ekonomiska bekymmer inför en nämnd, vars ledamöter man kunde komma i kontakt med i sitt dagliga liv.

Även om avgörandet av vissa frågor i de av motionären angivna slagen av mål kan sägas vara en omdömesfråga och sålunda kunde lämpa sig för bedömande av lekmän, kan utskottet dock i huvudsak dela de synpunkter styrelsen för advokatsamfundet framført.

Nämnd i rådhusrätt i nuvarande mera begränsade omfattning har, som ovan antytts, endast funnits ett fåtal år. Utskottet anser därför, att ytterligare erfarenheter böra avvaktas innan frågan om utvidgning av nämndens uppgifter väckes. Härtill kommer, att den av motionären ifrågasatta reformen skulle medföra icke oväsentliga organisatoriska förändringar för rådhusrätternas del. Då frågan om det av statsmakterna vid upprepade tillfällen förordade förstatligandet av stadsdomstolarna kommer upp, torde

möjligen en omorganisation av rådhusrätterna bliva aktuell. I avvaktan på denna frågas lösning bör återhållsamhet iakttagas med införandet av förändringar i rådhusrätternas nuvarande sammansättning för att icke föregripa en förutsättningslös och ändamålsenlig lösning av frågor som kunna uppstå i samband med förstatligandet.

Vid 1955 års riksdag väcktes två likalydande motioner (I: 116 och II: 146), vari begärdes utredning och förslag till sådan ändring av gällande lag, att i demokratisk ordning valda ledamöter med individuell rösträtt komme att ingå i hovrätterna och högsta domstolen och att nämndledamöternas inflytande på motsvarande sätt förstärktes i första instans. På hemställan av första lagutskottet (utl. nr 21) föranledde emellertid motionerna ej någon riksdagens åtgärd. I sitt avstyrkande utlåtande framhöll utskottet, att frågan om lekmäns deltagande i rättsskipningen blivit föremål för ingående överväganden under förarbetena till processreformen, och uttalade, att det valda systemet för lekmannadeltagande syntes på ett i huvudsak lämpligt sätt möjliggöra den eftersträfvade föreningen av jurist- och lekmannasynpunkter. Utskottet tillade emellertid, att det vore givet, att man kunde tänka sig lekmannainflytandet organiserat även efter andra linjer, och erinrade i det sammanhanget om att sakkunniga tillkallats för utredning av frågan om rådhusrätternas förstatligande. De sakkunniga hade enligt sina direktiv att överväga ett vidgat lekmannainflytande i rådhusrätternas och ägde därvid ingå även på motsvarande spörsmål för häradsrätternas del. Då sålunda en reform i den riktning motionärerna föreslog syntes vara under övervägande för underrätternas del, fann utskottet ej anledning att begära utredning angående lekmannadeltagande i överrätterna.

Vid 1957 års riksdag yrkades i två likalydande motioner (I: 321 och II: 408), att lekmannainflytandet skulle förstärkas i två skilda hänseenden. Det begärdes sålunda att lekmanämnder inrättades i hovrätterna för att där deltaga i behandlingen av brottmål samt att ledamöterna i domstolsnämnder skulle erhålla individuell rösträtt eller i vart fall möjlighet att städe få en från domen avvikande mening antecknad till protokollet. På hemställan av första lagutskottet (utl. nr 8) föranledde motionerna ej någon riksdagens åtgärd. Vad beträffade motionärernas förslag om nämndemans rösträtt och reservationsrätt hänvisade utskottet i sitt utlåtande till att stadsdomstolsutredningen skulle utreda dessa spörsmål. I fråga om lekmanämnders inrättande i hovrätter anförde utskottet:

Förslaget om lekmannadeltagande i hovrätternas rättsskipning ligger däremot ej inom området för stadsdomstolsutredningens verksamhet. Tydligt är emellertid att frågan hur domstolarna i andra instans skola sammansättas måste lösas med hänsyn tagen till sammansättningen av domstolarna i första instans. För rådhusrätternas del är då läget, att så länge stadsdomstolsutredningens arbete pågår, det i stor utsträckning är lämnat öppet, hur dessa domstolars framtida organisation kommer att te sig. I

förevarande sammanhang är därvid av särskild betydelse, att stadsdomstolsutredningen enligt sina direktiv har att överväga nya former för lek-mäns deltagande i rättsskipningen t. ex. såsom meddomare liksom även att undersöka möjligheterna att ge skilda regler för domstolens sammansättning i olika typer av mål. Även om man finner den av motionärerna framförda tanken på lekmannainslag i hovrätterna, vilken varit föremål för ingående överväganden vid rättegångsreformens genomförande, förtjänt av förnyad prövning — varom dock inom utskottet råda delade meningar — synes därför denna fråga ej böra upptas, förrän stadsdomstolsutredningen avgivit sitt förslag och slutlig ställning tagits härtill.

I en vid utlåtandet fogad reservation anfördes, att utskottet bort hemställa, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning och förslag för åstadkommande av att lekmannanämnder inrättas i hovrätterna vid behandling av brottmål samt att ledamöterna i domstolarnas lekmannanämnder tillförsäkras individuell rösträtt eller i vart fall oin-skränkt reservationsrätt.

Stadsdomstolsutredningens betänkande

Med skrivelse den 12 januari 1961 till statsrådet och chefen för justitiedepartementet har stadsdomstolsutredningen avgivit sitt slutbetänkande Underrätterna (SOU 1961: 6). I betänkandet, vid vilket fogats reservationer och särskilda yttranden, föreslås inte några ändringar i nuvarande grunder för underrätts sammansättning. Detta innebär alltså, att vid särskild huvudförhandling i tvistemål skillnaden kvarstår mellan häradsrätts sammansättning, lagfaren ordförande och nämnd, samt rådhusrätts sammansättning, tre eller fyra lagfarna domare. Vissa förslag framlägges rörande nämnden. Den nuvarande ordningen med en stor och en liten nämnd bibehålles; någon ändring i fråga om användningen av de båda nämnderna föreslås inte. Antalet nämndemän i den stora nämnden — för närvarande minst sju och högst nio — minskas till minst sex och högst sju. Inträffar, sedan huvudförhandling påbörjats, förfall för nämndeman, är dock rätten domför med endast fem i nämnden. Med avseende å nämndens rösträtt innebär förslaget, att om fem nämndemän förenar sig om annan mening än den ordföranden företräder, nämndens mening skall gälla; eljest bestämmer ordföranden utgången. Vidare föreslås nämndeman erhålla rätt att få skiljaktig mening antecknad i rättens protokoll.

Hovrätternas domförhet

1958 års besparingsutredning (SOU 1959: 28) har ifrågasatt, om icke det för hovrätts domförhet föreskrivna antalet ledamöter skulle minskas från nuvarande fyra till tre. Utredningen har ansett, att en sådan reform borde

kunna medföra en icke oväsentlig kapacitetsökning utan motsvarande utökning av antalet befattningshavare. Då det enligt besparingsutredningens mening icke utan vidare kan anses klart, att en minskning av antalet i ett mål deltagande domare från fyra till tre skulle vara förenat med sådana mera påtagliga olägenheter ur rättssäkerhetssynpunkt, att de kan anses utgöra tillräcklig motivering för de merkostnader, som det högre antalet medför, har utredningen rekommenderat, att frågan om en reform i angiven riktning upptages till prövning.

Sedan 1960 års riksdag understrukit önskvärdheten av att en utredning kommer till stånd rörande den väckta frågan, har justitieministern den 23 juni 1960 tillkallat sakkunniga att utreda frågan om hovrätternas domförhet.

Utskottet

I förevarande motion föreslås, att en utredning måtte verkställas i syfte att förstärka lekmannainflytandet i vårt rättegångsväsende och att bereda nämndeman möjlighet att till rättens domstolsprotokoll få anmäla reservation. I förstnämnda avseende framhålles bland annat, att lekmän kunde vara skickade att biträda de juridiskt utbildade domarna i hovrätterna.

Såsom framgår av den ovan lämnade redogörelsen, blev frågan om lek-mäns deltagande i rättsskipningen föremål för ingående överväganden under förarbetena till processreformen. Den nya rättegångsbalken innebar emellertid väsentligen endast en reform av själva rättegångsförfarandet. Däremot lämnades domstolsorganisationen i huvudsak å sido. Dock vidtogs sådana reformåtgärder, som ansågs nödvändiga för att domstolarna skulle bli i stånd att uppbära det nya processuella förfarandet. Efter rättegångsbalkens ikraftträdande har reformarbete påbörjats i avseende å domstolsorganisa-tionen. Sålunda har stadsdomstolsutredningen haft i uppdrag att — i sam-band med frågan om rådhusrätternas förstatligande — pröva vilken organi-sation av rådhusrätterna, som från rättsskipningens synpunkt framstår som lämpligast; därvid har även frågor rörande häradsrätternas organisation be-handlats. Vidare har under år 1960 tillsatts en utredning om hovrätternas domförhet; i utredningsuppdraget ingår att överväga vilka organisatoriska förändringar beträffande hovrätterna, som lämpligen bör vidtagas i sam-band med en eventuell minskning av det domföra antalet ledamöter.

Stadsdomstolsutredningen har helt nyligen avgivit sitt slutbetänkande. Däri framlägges vissa förslag rörande underrätternas sammansättning och nämndens ställning. Det föreslås sålunda, bland annat, att nämndeman skall erhålla rätt att få skiljaktig mening antecknad i rättens protokoll. Ut-redningen har vidare övervägt frågan om huruvida nämndemän skall få individuell rösträtt. Majoriteten avvisar ett sådant förslag, som emellertid frambäres av en reservant.

Utredningens betänkande är för närvarande föremål för remissbehandling. Enligt vad som uppgivits för utskottet, är det troligt, att bland annat frågan om nämndemans reservationsrätt kommer att brytas ut för att upptagas till behandling i särskild proposition, innan utredningens förslag i övrigt hinner bli slutbehandlade. Till de ändringsförslag på nu ifrågavarande område, som kan följa på stadsdomstolsutredningens betänkande, torde riksdagen sålunda få taga ställning i en nära framtid. I nuvarande läge bör därför något initiativ i förevarande spörsmål icke tagas från riksdagens sida.

Vad åter angår frågan om hovrätternas sammansättning, synes det uppenbart, att denna blir beroende av de reformer för rådhusrätter och häradsrätter, som kommer att genomföras på grund av stadsdomstolsutredningens förslag. Utskottet har emellertid erfarit, att utredningen om hovrätternas domförhet kommer att överväga, huruvida lekmän skall delta i hovrätternas rättsskipning. Någon anledning att nu begära särskild utredning angående lekmannainflytandet i överrätterna föreligger därför enligt utskottets mening icke.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,
att förevarande motion, I:364, icke måtte föranleda
någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 21 februari 1961

På första lagutskottets vägnar:

INGRID GÄRDE WIDEMAR

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från f ö r s t a kammaren: herrar Ahlkvist, Branting, Per Olofsson, Ferdinand Nilsson, Nyström, Gezelius, Alexanderson och Hilding;

från a n d r a kammaren: fru Gärde Widemar, fru Johansson, herrar Svensson i Vä, Ekström i Björkvik, Jacobsson i Sala, Keijer, Fröding och Martinsson.